

Edyta Mianowska
Emilia Paprzycka
WSP TK Zielona Góra

POLSKIE BADANIA NAD MŁODZIEŻĄ POGRANICZA ZACHODNIEGO PO 1989 ROKU

Specyfika pogranicza związana ze zjawiskami i procesami wywołanymi przez sąsiedowanie społeczeństw gospodarczo, społecznie i kulturowo odmiennych stanowi przedmiot wielu badań socjologicznych. W analizach znaczące miejsce zajmują badania koncentrujące się na młodzieży zamieszkującej tereny przygraniczne. Zgodnie z teoriami socjologicznymi młodość stanowi specyficzną fazę życia, związaną z procesami stopniowego przystosowania do społecznej „roli dorosłego”. Uwewnętrznione w tym okresie wartości, postawy, przekonania i wzory zachowań decydują o działalności w okresie późniejszym¹.

Poniżej przedstawiono badania młodzieży społeczności pogranicza prowadzone po 1989 roku w ośrodkach naukowych Poznania, Opola, Szczecina i Zielonej Góry.

Poznań

Instytut Zachodni badania terenowe pogranicza rozpoczął niedługo po otwarciu granicy. Przedmiotem pierwszego sondażu wśród uczniów liceum ogólnokształcącego w Słubicach w 1991 roku stały się problemy przemian w stosunkach polsko-niemieckich związane ze zjednoczeniem Niemiec oraz otwarciem granicy. Do większości pytań autorzy badań powrócili w 1992 roku. Respondentami byli ponownie uczniowie liceum ogólnokształcącego w Słubicach oraz pracownicy słubickich zakładów odzieżowych „Komes”. Przeprowadzono również badania wśród uczniów niemieckich we Frankfurcie. Pytania sformułowane w ankietach koncentrowały się wokół zagadnień dotyczących wpływu zjednoczenia Niemiec i otwarcia granicy na życie miesz-

---

¹ T. Sołdra - Gwiżdż, *Wielokulturowość Śląska Opolskiego i młodego pokolenia w perspektywie socjologicznej* [w:] *Region jako przyszła struktura europejska*, red. W. Lesiuk, Opole 1992.

kańców Słubic i Frankfurtu nad Odrą, wzajemnych kontaktów Polaków i Niemców oraz opinii i ocen pomysłów wspólnego zagospodarowania pogranicza polsko-niemieckiego².

W ramach badań socjologicznych, demograficznych i etnologicznych prowadzonych przez Instytut Zachodni w Gubinie i Guben, w Słubicach i Frankfurcie nad Odrą analizowano przemiany w świadomości mieszkańców pogranicza i ich stosunek do sąsiadów. Z analizy wypowiedzi młodzieży wynika, iż dzielą oni swoje oceny Niemców na trzy odrębne segmenty: wysoko oceniają Niemcy jako państwo bogate, o wysokim poziomie cywilizacyjnym, wysoko oceniają również osobiste znajomości i przyjaźnie z Niemcami, co nie przeszkadza im deklorować niechęci do Niemców jako narodu³.

Stosunek do Niemców i niemieckiego dziedzictwa kulturowego na pograniczu był również przedmiotem badań prowadzonych przez M. Tomczak w 1997 roku wśród młodzieży szkół średnich Zielonej Góry, Gubina i Kożuchowa. Przedstawiając uzyskane wyniki autorka zwraca uwagę na niewielkie zainteresowanie badanych problematyką i kierowanie się w opiniach dawnymi mitami i stereotypami. M. Tomczak wyróżnia trzy rodzaje postaw. Uczniowie reprezentujący pierwszą z nich opowiadali się za prapolskością Ziemi Zachodnich i Północnych, nie zgadzali się z opinią, iż Niemcy dążą do powrotu na Ziemię Zachodnie, nie negowali prawa do zajmowania się ponemieckim dziedzictwem. Druga z wyróżnionych grup uważa, iż otrzymanie Ziemi Zachodnich było zadośćuczynieniem za krzywdy wojenne i rekompensatą za utracone kresy wschodnie. Zwolennicy tej postawy z reguły są dość wrogo nastawieni do Niemców i obawiają się ich. Nie uznają Ziemi Zachodnich za szczególnie region Polski, jednocześnie mają niechętny stosunek do śladów niemieckości. Trzecia grupa respondentów charakteryzuje się niespójnością poglądów, tworzonych na podstawie zasłyszanych opinii, wiedzy szkolnej i własnej intuicji⁴.

W ramach prac prowadzonych przez Instytut Zachodni podejmowane są również badania terenu pogranicza etnicznego i narodowego regionu Śląska Opolskiego. Celem badań prowadzonych przez D. Berlińską była analiza postaw młodzieży licealnej z obszarów województwa opolskiego wobec niemieckiej przeszłości i stosunków polsko-niemieckich. Podsumowując rozważania autorka stwierdza, iż odmienny stosunek do niemieckiego dziedzictwa i niemieckiej przeszłości nadal różnicuje postawy młodego pokolenia Ślązaków i Polaków. Ten odmienny sposób wartościowania autorka traktuje jako

---

² S. Lisiecki, M. Rutowska, *Z badań nad przemianami społecznymi na pograniczu Polski i RFN*, „Przegląd Zachodni” 1993, nr 3.

³ S. Lisiecki, *Z badań na pograniczu polsko-niemieckim*, „Przegląd Zachodni” 1994, nr 3.

⁴ M. Tomczak, *Młodzież z województwa zielonogórskiego wobec niemieckiej przeszłości swojego regionu*, Poznań 1998.

przejaw utrzymywania się poczucia odrębności Ślązaków i pewnej identyfikacji z Niemcami. Ślązacy w większości odrzucają historyczną polskość Ziemi Zachodnich i Północnych i nie do końca uznają prawa Polaków do nich. Ich stosunek do niemieckiej przeszłości i Niemców jest pozytywny, nie próbują ich wysiedlenia i akceptują ideę powrotu dawnych mieszkańców. Młodzi Polacy w zdecydowanej większości nie przejawiają silnych uprzedzeń w stosunku do Niemców, choć ich postawę cechuje pewna rezerwa⁵.

Opole

Region Śląska Opolskiego jest terenem pogranicza etnicznego i narodowego, a o jego specyfice stanowi konfrontacja i przenikanie różnych wpływów kulturowych, politycznych i gospodarczych niemieckich i polskich. Postawy i zachowania przedstawicieli młodego pokolenia regionu Śląska Opolskiego były przedmiotem pracy T. Sołdry-Gwiżdż. Autorka analizowała między innymi identyfikację narodową młodzieży, wyobrażenia o Polakach, Niemcach i Ślązakach. Większość respondentów uznała Śląsk Opolski za swoją ziemię rodzinną, ale miała problemy z określeniem własnej tożsamości narodowej. Badania dowodzą, że wyobrażenia młodzieży o Polakach, Niemcach i Ślązakach bez względu na kierunek (pozytywne, negatywne) są ubogie, płytkie i bliskie stereotypom⁶.

Aspiracje zawodowe i edukacyjne, plany i dążenia życiowe były tematem badań tej samej autorki prowadzonych wśród młodzieży opolskiej w 1995 i 1997 roku. Jako uzupełnienie problematyki podjęto zagadnienie integracji z Unią Europejską. Na podstawie oceny celów i orientacji życiowych T. Sołdra-Gwiżdż stwierdza, iż idea wszechstronnego wykształcenia oraz podnoszenia swoich kwalifikacji i umiejętności jest coraz częściej doceniana przez młodzież. Młodzi częściej uważają, że powodzenie w życiu zależy bardziej od nich samych niż od czynników zewnętrznych; wykształcenie postrzegają jako sposób osiągnięcia celów materialnych⁷.

Badania młodzieży w regionie Śląska Opolskiego prowadzone przez T. Sołdrę-Gwiżdż dotyczyły też świadomości ekologicznej. Autorka stwierdza, iż

---

⁵ D. B e r l i Ń s k a, *Postawy młodzieży licealnej wobec niemieckiej przeszłości i małej ojczyzny na Śląsku Opolskim*, Poznań 1998.

⁶ T. S o ł d r a - G w i Ź d Ź, *Wielokulturowość Śląska Opolskiego i młodego pokolenia w perspektywie socjologicznej*, [w:] *Region jako przyszłość...*

⁷ E a d e m, *Młodzież w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, [w:] *Młodzież-wykształcenie-praca. Dylematy w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, red. T. Sołdra-Gwiżdż, Opole 1997.

młodzież w większości uznaje środowisko naturalne za wartość i ma pełną świadomość istniejących jego zagrożeń⁸.

Spoleczno-ekonomiczne i edukacyjne uwarunkowania stosunku do pracy młodzieży Opola były przedmiotem zainteresowań badawczych I. Gniazdowskiej. Analizując uzyskane wyniki autorka konkluduje, iż mimo konsekwentnego i szybkiego krystalizowania się nowych wyzwań ekonomicznych, pracowniczych i zawodowych warunkujące kształt życia osobistego i zawodowego oceny i decyzje związane z podjęciem i kierunkiem wykształcenia noszą silne znamiona autotelizmu, odnoszą się przede wszystkim do osobistych potrzeb i preferencji. Według I. Gniazdowskiej wyniki tych badań potwierdzają tezę, iż obowiązująca w edukacji triada: wiadomości, umiejętności, postawy nie sprzyja ani rozwijaniu koniecznych dyspozycji i kompetencji zawodowych, ani też kształtowaniu się jednostki o szerokich horyzontach⁹.

Obraz młodzieży Śląska Opolskiego i jej wiedzy na temat możliwości zdobycia wykształcenia i zatrudnienia w zmieniających się warunkach gospodarki rynkowej stanowiły temat pracy O. Gwiżdża. Z przeprowadzonych badań wynika, iż młodzież w wyborze drogi kształcenia nie kieruje się racjonalnymi przesłankami ekonomicznymi (analizą rynku pracy, popytem na poszczególne zawody), ale powierzchownymi obserwacjami najbliższej rzeczywistości i marzeniami¹⁰.

Celem badań prowadzonych przez E. Budzyńską i U. Swadźbę było m. in. uzyskanie opinii młodzieży Opolszczyzny na temat rodzin niemieckich. Analiza danych empirycznych pozwoliła ustalić, iż młodzież oceniająca pozytywnie rodzinę niemiecką zwraca się wyraźnie ku wartościom materialnym. Inne natomiast wartości ceni młodzież, która krytykuje rodzinę niemiecką za chłodne stosunki rodzinne, brak uczuć, pogoń za pieniędzmi, upadek autorytetu rodziców. Negatywne opinie podzielał stosunkowo duży procent badanych, co zdaniem autorek świadczy o wspólnotnie kulturowej śląskiego, tradycyjnego modelu wychowania prorodzinnego¹¹.

⁸ E a d e m, *Świadomość ekologiczna młodzieży w regionie Śląska Opolskiego*, „Przegląd Zachodni” 1995, nr 1.

⁹ I. G n i a z d o w s k a, *Spoleczno-ekonomiczne i edukacyjne uwarunkowania stosunku młodzieży do pracy*, [w:] *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*, red. K. Przyszczypkowski, A. Zandecki, Poznań-Toruń 1996.

¹⁰ O. G w i Ź d Ź, *Instytucje poradnictwa zawodowego w świetle planów i dążeń życiowych młodzieży regionu Śląska Opolskiego*, [w:] *Młodzież-wykształcenie-praca...*

¹¹ E. B u d z y ń s k a, U. S w a d Ź b a, *Rodzina niemiecka w oczach młodzieży pogranicza kulturowego*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, *Studia socjologiczne oraz interdyscyplinarne*, Poznań 1997.

Szczecin

Proces transformacji ustrojowej i towarzysząca mu demokratyzacja życia społecznego wpływa na postawy i zachowania młodzieży. Analiza przemian świadomości młodzieży społeczności Pomorza Zachodniego była przedmiotem badań naukowych prowadzonych przez Uniwersytet Szczeciński. R. Woźniak w swojej pracy *Obraz Niemiec i Niemców w świadomości polskiej młodzieży pogranicza* analizuje postawy młodzieży szkół średnich Szczecina, Świnoujścia i Kostrzyna. Rozważania stanowią kontynuację badań prowadzonych od 1990 roku. Autor nawiązuje do nich, aby wykazać pewne różnice i podobieństwa występujące w świadomości polskiej młodzieży. Opinie i sądy odnoszące się do kwestii niemieckiej ulegają systematycznym przewartościowaniom, różnią się zarówno treścią, jak i zakresem, mają zwykle zindywidualizowany, konsumpcyjny charakter. Uwzględniając wyniki badań autor stwierdza, iż stosunki polsko-niemieckie młodzież traktuje nierzadko instrumentalnie, jako środek do osiągnięcia ważnych celów życiowych, uzyskania ważnej pozycji społecznej i materialnego zaspokojenia potrzeb. Dążenia te prowadzą często do zachowań patologicznych, takich jak „juma”. Treści narodowe, społeczno-polityczne schodzą na drugi plan. Występuje proces przewartościowania stosunku do Niemców. Według R. Woźniaka niepokój i nieufność młodzieży w stosunku do Niemców ustępuje jednak przy bliższych kontaktach¹².

Opinie młodzieży Pomorza Zachodniego stały się również przedmiotem badań M. Kaczmarczyk-Sowy. Autorka analizowała wypowiedzi młodzieży o przyszłości Pomorza Szczecińskiego po zjednoczeniu Niemiec. Obraz przyszłości kreślony przez młodzież jest biegunowym ujęciem rzeczywistości społecznej: na jednym biegunie nadmierny optymizm, wzmacniany przez oficjalne wypowiedzi i publikacje ukazujące korzystny rozwój gospodarczy i polityczny Polski, a na drugim — skrajny pesymizm wynikający z obserwacji życia codziennego, informacji prasowych i telewizyjnych¹³.

Badania autoidentyfikacji młodzieży Pomorza Zachodniego prowadziła U. Kaczmarek. Analizując determinanty tożsamości narodowej, podkreśliła rolę religii oraz negatywny obraz Polaków rysujący się na podstawie wypowiedzi respondentów. Podsumowując wyniki badań autorka stwierdza, iż można zaobserwować wśród badanych uświadomienie sobie pewnej wspólnoty tradycji, historii i kultury Polaków i Niemców. Jest ono tym większe, im bar-

---

¹² R. W o ź n i a k, *Obraz Niemiec i Niemców w świadomości polskiej młodzieży pogranicza*, „Rozprawy i Studia”, t. (CCCXVIII) 224, Szczecin 1997.

¹³ M. K a c z m a r c z y k - S o w a, *Opinie młodzieży o przyszłości Pomorza Szczecińskiego po zjednoczeniu Niemiec*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 109, Studia Socjologiczne nr 4, Szczecin 1992.

dziej wykształceni są badani. U. Kaczmarek nie odnotowuje jednak wzrostu zainteresowania kulturą czy przeszłością historyczną zachodnich sąsiadów¹⁴.

Zielona Góra

Prace badawcze prowadzone na terenach przygranicznych przez zielonogórskie środowisko naukowe przyniosły szereg opracowań i publikacji o młodzieży pogranicza. Wiele z nich powstało w wyniku współpracy socjologów i pedagogów z Freie Universität w Berlinie i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze. Czterokrotnie przeprowadzono (1992, 1993, 1994, 1995) badania na terenie Słubic i Frankfurtu. W wielu przypadkach zastosowano metodę panelu. Charakterystykę badanej młodzieży i jej rodzin (sytuacja materialna, rodzinna, status zawodowy rodziców, porównanie aspiracji dzieci i rodziców) przedstawili w swoich pracach K. Lisowski¹⁵ oraz E. Magier¹⁶.

Jednym z problemów badań nad młodzieżą w czasach przemian społecznych są badania aspiracji. Socjologów interesują obiekty aspiracji i ich hierarchia ważności. Dociekania dotyczące wpływu poziomu wykształcenia rodziców na aktywność kulturalną i aspiracje życiowe młodzieży zielonogórskiej stanowiły treść publikacji E. Hajduka i E. Narkiewicz-Niedbalec. Aspiracje rodziców i aktywność kulturalna dzieci są w różny sposób powiązane z poziomem ich wykształcenia (silniej aspiracje, słabiej aktywność), aktywność kulturalna bowiem sprzega się z działalnością szkoły lub wielofunkcyjnych instytucji kultury¹⁷.

Szerzej ta problematyka jest ujęta w pracy E. Narkiewicz-Niedbalec, w której autorka porównuje wyniki badań przeprowadzonych w latach 1984 i 1994 wśród młodzieży zielonogórskiej. Pomiędzy latami osiemdziesiątymi i dziewięćdziesiątymi nie uległa zmianie kolejność trzech najpopularniejszych wśród nastolatków celów życiowych: młodzież chce żyć w gronie przyjaciół, odbywać podróże po świecie oraz osiągnąć przyzwoitą pozycję zawodową, dającą możliwość prowadzenia spokojnego i wygodnego życia. Wzrosło natomiast zainteresowanie osiągnięciem znacznej zamożności i kształtowa-

---

¹⁴ U. K a c z m a r e k, *Determinanty tożsamości narodowej na pograniczu polsko-niemieckim*, [w:] *Tożsamość narodowa młodzieży na pograniczach*, red. Z. Jasiński, A. Kozłowska, Opole 1997.

¹⁵ K. L i s o w s k i, *Uczniowie słubiccy i ich rodziny (1992-1995)*, „Rocznik Lubuski” t. XXII, cz. 2 *Młodzież w okresie zmian organizacji społeczeństwa*, red. E. Hajduk, B. Idzikowski, Zielona Góra 1996.

¹⁶ E. M a g i e r, *Charakterystyka badanej zbiorowości – uczniów Słubic i ich rodzin*, [w:] *Młodzież w okresie przemian społecznych*, red. E. Hajduk, F. Pastwa, Z. Wolk, Zielona Góra 1994.

¹⁷ E. H a j d u k, E. N a r k i e w i c z - N i e d b a l e c, *Związek aktywności kulturalnej i aspiracji życiowych uczniów dwóch zielonogórskich szkół z poziomem wykształcenia ich rodziców*, „Rocznik Lubuski” t. XVI, red. H. Szczegółka, Zielona Góra 1992.

niem swojego charakteru na wzór obranego ideału, zdobyciem sławy i uznania oraz osiągnięciem wybitnych kwalifikacji zawodowych. Autorka sugeruje, iż wzrost aspiracji w tym zakresie spowodowany jest trafnym odczytaniem wymagań stawianych przez zasady gospodarki wolnorynkowej. Potwierdzeniem tego przypuszczenia według E. Narkiewicz-Niedbałec może być wysoki poziom aspiracji edukacyjnych badanej młodzieży – 2/3 nastolatków deklaruje chęć osiągnięcia wykształcenia wyższego, a 1/5 średniego lub pomaturalnego¹⁸.

Aspiracje życiowe, orientacje światopoglądowe oraz stosunek do religii były między innymi przedmiotem badań B. Hajduk prowadzonych wśród młodzieży akademickiej w Zielonej Górze. Studiująca młodzież pragnie połączyć osiągnięcie akceptacji społecznej z sukcesami życiowymi. Wykazuje stałość poglądów w sprawach wiary, jednak jej światopogląd jest niespójny¹⁹.

Zanalizowane przez M. Olejarz badania panelowe (1992, 1993) dotyczące dynamiki aspiracji edukacyjnych na przestrzeni jednego roku wykazały, że nie stały poziom, mogący świadczyć o stabilności planów życiowych młodzieży²⁰. Podobne wyniki dotyczące aspiracji edukacyjnych uzyskała E. Narkiewicz-Niedbałec zestawiając rezultaty dwukrotnych (1992, 1994) badań młodzieży w Słubicach²¹.

Wartości, aspiracje i dążenia jako element kategorii „jakość życia” stanowią obszar zainteresowań badawczych D. Rybczyńskiej. Analizując wypowiedzi uczniów i ich rodziców, autorka wskazuje na znaczenie wartości związanych z samorealizacją, wartości allocentrycznych i altruistycznych. W przedstawionej analizie aspiracje młodzieży rozpatrywane są w kontekście edukacyjnym. Wybór drogi edukacyjnej jest najczęściej związany z możliwością wykonywania wymarzonego zawodu i nabycia określonych kwalifikacji. Młodzież, która pragnie jak najszybciej podjąć pracę, motywuje swój wybór chęcią uzyskania niezależności materialnej od rodziców. Realizacji tych zamierzeń sprzyjać powinny — zdaniem młodzieży — przede wszystkim upór i zainteresowania. Aspiracje młodzieży związane z kształceniem to najczęściej wartości intelektualne i materialne oraz wysoka pozycja społeczna. Autorka pod-

---

¹⁸ E. Narkiewicz-Niedbałec, *Uczestnictwo w kulturze i aspiracje życiowe młodzieży szkolnej*, Zielona Góra 1997.

¹⁹ B. Hajduk, *Studenci Politechniki Zielonogórskiej. Raport z badań*, Zielona Góra 1998.

²⁰ M. Olejarz, *Aspiracje edukacyjne uczniów szkół miasta przygranicznego*, „Rocznik Lubuski” t. XXI, *Społeczne postawy młodzieży miast przygranicznych*, red. E. Hajduk, Zielona Góra 1995.

²¹ E. Narkiewicz-Niedbałec, *Przemiany aspiracji edukacyjnych młodzieży miasta przygranicznego*, „Rocznik Lubuski” t. XXII cz. 2.

kreśla, iż dzielą one badaną próbę na tych, którzy pragną „być” i na tych, którzy pragną „mieć”²².

Kulturowe uwarunkowania orientacji aksjologicznych młodzieży były przedmiotem analizy dokonanej przez E. Hajduka. Porównując wyniki badań prowadzonych w 1992 i 1993 roku, autor stwierdza, iż akceptację tych samych wartości, a odrzucenie innych, przy zachowaniu stałych preferencji, można uznać za wskaźnik małej podatności badanej młodzieży na respektowanie reguł gospodarki rynkowej. Autor podkreśla, iż uzyskane wyniki świadczą o akceptacji poglądów będących składnikiem tradycji narodu polskiego, a wyrażających się w pomniejszaniu podmiotowości jednostki w zespole wyznaczników jej losu, przecenianiu zewnętrznych uwarunkowań i znaczenia więzi emocjonalnych, niedocenianiu więzi rzeczowych, zadaniowych w tworzeniu ładu społecznego²³.

Autor powraca do tej problematyki w kolejnych badaniach. Rozważania nad dokonującą się zmianą fundamentów ładu społecznego, od dominacji procesu unifikacji do dominacji procesu integracji, stanowią kontekst, w którym przedstawione zostały wyniki badań dotyczących aspiracji młodzieży do podmiotowości. W wyniku analizy panelowej (porównano dane uzyskane w 1992 i 1995 roku) autor ustalił, iż aspiracje do podmiotowości stają się udziałem coraz większej grupy uczniów. Wzrasta liczba uczniów, którzy pragną dystansować innych pod względem osiągnięć w różnych dziedzinach aktywności. Wśród badanej młodzieży wzrasta również aprobata instrumentalizacji więzi społecznych²⁴.

Orientacje życiowe młodzieży miasta przygranicznego opisał B. Idzikowski dokonując analizy wypowiedzi młodzieży słubickiej na podstawie badań prowadzonych w 1992 i w 1994 roku. Badane młode pokolenie, dorastające w specyficznych warunkach dynamicznie zmieniającego się miasta przygranicznego, silniej uzewnętrżniło wartości sprzyjające radzeniu sobie w gospodarce rynkowej niż wartości akcentujące równość społeczną, postawy egalitarystyczne i zachowania unifikujące. Młodzież słubicka częściej wskazuje na znaczenie indywidualizmu, talentów i zaradności. Autor w uzyskanym materiale empirycznym dostrzega krystalizowanie się i stabilizowanie postaw i orientacji nakierowanych na osiągnięcie indywidualnego sukcesu. B. Idzikowski podjął próbę ustalenia typologii orientacji życiowych uczniów. Na podstawie analizy czynnikowej wyodrębnił trzy typologie: uogólnione orientacje życiowe, sytu-

---

²² D. R y b c z y ń s k a, *Poziom życia rodzin a poczucie ubóstwa. Badania socjologiczne w rejonie Polski Zachodniej*, Zielona Góra 1995; e a d e m, *Jakość życia w regionach przygranicznych*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej*, red. L. Gołdyka, J. Leszkowicz-Baczyński, L. Szczegóła, M. Zielińska, Zielona Góra 1997; e a d e m, *Jakość życia młodzieży z rodzin ubogich*, Zielona Góra 1998.

²³ E. H a j d u k, *Kulturowe uwarunkowania orientacji aksjologicznej uczniów*, „Rocznik Lubuski” t. XXI, 1995.

²⁴ I d e m, *Aspiracje uczniów do podmiotowości*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie...*

acyjne orientacje życiowe i orientacje życiowe związane z pracą. W każdej z nich wyróżnia szczegółowe typy orientacji. Stwierdza, iż między 1992 i 1994 rokiem nastąpiły przesunięcia w układzie hierarchicznym oraz przepływ elementów składowych między orientacjami. W zakresie uogólnionych orientacji życiowych wzrasta znaczenie orientacji prorynkowych. W sytuacyjnych orientacjach życiowych uczniów rośnie wskaźnik orientacji konformistycznych, spada wskaźnik orientacji egocentrycznych na dominację i prestiż. W zachowaniach codziennych dominuje chęć zdobycia uznania dzięki własnym kompetencjom. Praca nie stanowi czynnika dużej polaryzacji badanej młodzieży, jest instrumentem zaspokajania potrzeb, jednak w połączeniu z satysfakcją i odczuciem przyjemności jej wykonywania²⁵.

Cele życiowe młodzieży pogranicza stały się przedmiotem rozważań E. Narkiewicz-Niedbałec. Autorka prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w 1993 roku. Do analizy zostały wybrane te pytania, które w największym stopniu odpowiadały celom życiowym z badań zespołu S. Nowaka z lat siedemdziesiątych. Na pierwszym miejscu w wyborach młodzieży ślubickiej znalazła się praca dająca zadowolenie, na drugim życie w gronie przyjaciół, na trzecim uznanie w oczach innych, dopiero na czwartym harmonijne życie rodzinne. Uzyskane wyniki badań zestawiono również z wynikami zaprezentowanymi przez H. Świdę-Ziembę, a pochodzącymi z badań przeprowadzonych w tym samym czasie wśród młodzieży licealnej i studenckiej z Warszawy²⁶.

Z przytoczonymi wyżej wynikami korespondują rezultaty badań prowadzonych w 1989 roku²⁷ i 1993/94 roku przez B. Olszak-Krzyżanowską. W obszarze zainteresowań badawczych znalazła się lista wartości uznawanych przez młodzież. Najbardziej cenione i trwałe okazały się: miłość, przyjaźń, rodzina, mądrość i wiedza. Cele życiowe badanej młodzieży (zarówno dalekie, jak i bliskie) zamknęły się w trójkącie: edukacja, zawód, rodzina. Autorka wnioskuje z pokrywania się celów bliskich i dalekich, iż te drugie nie funkcjonują w świadomości młodzieży. Opisuując stan świadomości badanego pokolenia autorka używa kategorii „orientacje życiowe”. Najliczniej przypisana została uczniom orientacja „instytucja edukacyjna - grupa naturalna”, której wymiar aksjologiczny tworzą: kształcenie, nauka, zdobycie zawodu, wiedza, ale też założenie własnej rodziny. Porównując wyniki uzyskane w kolejnych badaniach, B. Olszak-Krzyżanowska stwierdza, iż zdecydowanie zwiększyła się liczba młodzieży, której najbliższa jest właśnie ta orientacja. Autorka wysuwa

---

²⁵ B. I d z i k o w s k i, *Orientacje życiowe młodzieży szkolnej miasta przygranicznego. Badania panelowe*, Zielona Góra 1998; i d e m, *Orientacje życiowe młodzieży miasta przygranicznego. Próba typologii*, „Rocznik Lubuski” t. XXII, cz. 2, 1996.

²⁶ E. N a r k i e w i c z - N i e d b a ł e c, *Aksjologiczne orientacje młodzieży polskiej i niemieckiej*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie...*

²⁷ B. O l s z a k - K r z y ż a n o w s k a, *Młodzież wobec nowych wyzwań*, Zielona Góra 1992.

wniosek, iż „pokolenie pogranicza” zdominowane jest „emigracją wewnętrzną”, tworzeniem bufora ochronnego w obrębie grup pierwotnych. Cechuje je akceptowanie przeciętności w skali masowej o dominującej racjonalności adaptacyjnej²⁸.

Znaczenie pracy w życiu młodzieży omawia Z. Wołk. Przytaczając wyniki badań prowadzonych w latach 1993 i 1994, wskazuje na wysoką, drugą pozycję pracy wśród wartości najważniejszych w życiu, po udanym życiu rodzinnym, a przed zamożnością. Badana młodzież w większości zgadza się z twierdzeniem, iż „bez pracy życie nie miałoby sensu”. Jednocześnie badani sądzą, iż można szczęśliwie żyć bez pracy, gdyż szczęśliwe życie zależy od ułożenia spraw rodzinnych czy posiadania przyjaciół. Praca w opinii młodzieży powinna być ciekawa, dawać zadowolenie oraz stwarzać możliwości osiągnięcia sukcesu i awansu. Kończąc rozważania autor stwierdza, iż praca, której młodzież gotowa jest podporządkować życie rodzinne, przez badanych jest utożsamiana ze sposobem na życie²⁹.

System aksjonormatywny oraz cele życiowe młodzieży stanowią przedmiot analiz prowadzonych przez J. Kurzępę. Zainteresowania badawcze skupiają się wokół występującego na pograniczu polsko-niemieckim zjawiska zwanego potocznie „jumą”. Wyniki kilkuletnich badań pozwalają ustalić przestrzenie deprywacji powodujące zjawisko „jumy” oraz dokonać wnikliwej charakterystyki młodzieży, która nim się zajmuje. J. Kurzępa podejmuje próbę typologii postaw młodzieży uprawiającej „jumę”. Różnicuje i kategoryzuje postawy w odniesieniu do dwóch płaszczyzn życia osobniczego: źródeł motywacji i postaw aksjonormatywnych. Autor dochodzi do wniosku, iż opisywane zjawisko stało się skutkiem syndromu nienasyceń i swoistą strategią przetrwania młodzieży pogranicza polsko-niemieckiego. Problem pogłębia brak restrykcji formalno-prawnych w stosunku do aktywistów „jumy”, a także swoisty relatywizm moralny społeczności nadgranicznych, które nie negują takich sposobów zarabiania przez młodzież³⁰. Problemy przestępczości nieletnich na pograniczu na przykładzie województwa gorzowskiego przedstawił również Z. Wołk³¹.

²⁸ E a d e m, *Maturzyści okresu przemian*, [w:] *Edukacja i młodzież...*

²⁹ Z. W o ł k, *Niektóre wyznaczniki sytuacji młodzieży rozpoczynającej pracę zawodową*, [w:] *Spoleczne uwarunkowania sytuacji życiowych w warunkach gospodarki rynkowej*, red. K. Dzieńdziura, D. Rybczyńska, R. Kostecki, Z. Wołk, Zielona Góra 1997.

³⁰ J. K u r z ę p a, *Pogranicze pedagogicznej skuteczności*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1994, nr 4; i d e m, *Skutki zmiany ustrojowej w świetle zachowań młodzieży w zachodnim pasie pogranicza*, „Rocznik Lubuski” t. XXI, 1995; i d e m, *Nowe formy „zaradności” polskiej młodzieży na pograniczu polsko-niemieckim* [w:] *Edukacja i młodzież...* i d e m, *Deprywacja współczesnej młodzieży - fenomen „jumy”*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie...*; i d e m, *Tolerancja pogranicza - pogranicze tolerancji*, „Rocznik Lubuski” t. XXII, cz. 2, 1996.

³¹ Z. W o ł k, *Problemy przestępczości na pograniczu (na przykładzie województwa gorzowskiego)*, „Rocznik Lubuski” t. XXII, cz. 2, 1996.

Zachowania agresywne młodzieży były przedmiotem badań prowadzonych w 1993 roku w słubickich szkołach. Przedstawiając wnioski z badań K. Lisowski uwzględnia przede wszystkim różnicujący wpływ takich cech, jak płeć, poziom intelektualny, status społeczny rodzin badanych. Autor opracowania stwierdza, iż im wyższy poziom intelektualny badanych, tym mniej przejawów zachowań agresywnych³².

Problematykę z zakresu patologii społecznej podejmowała w swoich badaniach D. Rybczyńska. Celem badań była próba ustalenia dynamiki postaw w zakresie narkomanii młodzieży w Zielonej Górze. Według autorki wyniki sondażu przeprowadzonego w latach 1986 i 1992 świadczą, iż profilaktyka narkomanii przynosi wymierne efekty. Porównanie wyników z obu sondaży wykazało większą tolerancję wobec narkomanów i samego zjawiska w 1992 roku. Proponowane przez młodzież formy pomocy osobom uzależnionym są bardziej racjonalne i humanitarne aniżeli wskazywane przez respondentów sześć lat wcześniej³³.

Wyniki badań empirycznych dotyczących kierunku przemian form aktywności pozaszkolnej młodzieży w mieście przygranicznym zostały zaprezentowane przez M. Zielińską. Badania prowadzono od 1992 roku przez kolejne cztery lata wśród młodzieży szkolnej w Słubicach. W wyniku analizy panelowej (porównano dane uzyskane w latach 1992 i 1994) ustalono zaistniałe zmiany miejsc interakcji rówieśniczych oraz czynności podejmowanych z rówieśnikami w czasie wolnym. Analiza danych umożliwiła ustalenie związków między poziomem optymizmu a kontaktami z rówieśnikami oraz samopoczuciem w domu a kontaktami z rówieśnikami. Potwierdzenie w badaniach empirycznych znalazły następujące tezy: im bardziej optymistyczne postrzeganie własnej przyszłości i przyszłości społeczeństwa, tym większa częstotliwość interakcji i bardziej zróżnicowane formy aktywności, im gorsze samopoczucie w domu, tym intensywniejsze poszukiwania kontaktów z rówieśnikami poza domem i częstsze wybieranie biernych form aktywności³⁴.

Przedmiotem analizy podjętej przez E. Magier są rodzaje aktywności młodzieży i miejsca spotkań z rówieśnikami w czasie wolnym od obowiązków szkolnych. Na podstawie prezentowanych w opracowaniu wyników autorka stwierdza, iż młodzież słubicka pod tym względem nie różni się szczególnie od młodzieży z innych części kraju; czas wolny najczęściej spędza w szkole, na ulicach, skwerach i w parkach, akceptuje formy rozrywki łatwo dostępne i nie wymagające podjęcia wysiłku przy ich realizacji. Autorka sugeruje, iż ewen-

---

³² K. L i s o w s k i, *Uczniowie szkół słubickich o zachowaniach agresywnych*, [w:] *Młodzież w okresie przemian...*; i d e m, *Uczniowie szkół słubickich zachowujący się agresywnie*, „Rocznik Lubuski” t. XXI, 1995.

³³ D. R y b c z y ń s k a, *Młodzież a problem narkomanii: dynamika postaw wobec zjawiska narkomanii młodzieży zielonogórskich szkół i uczelni*, Zielona Góra 1994.

³⁴ M. Z i e l i ń s k a, *Dynamika i kierunek przemian pozaszkolnej aktywności młodzieży w mieście przygranicznym*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie...*

tualna integracja środowiska młodzieży jest mało prawdopodobna, gdyż miejsca spotkań młodzieży z rodzin o niskim i wysokim statusie społecznym są inne³⁵.

W wielu badaniach młodzieży społeczności pogranicza pojawiają się zagadnienia dotyczące stosunków polsko-niemieckich i tożsamości narodowej. Kwestie te były również przedmiotem czteroletnich badań prowadzonych wśród młodzieży szkół ślubickich.

Kontakty interpersonalne, kontakty z instytucjami i sposoby postrzegania obcokrajowców były tematem przewodnim opracowań E. Narkiewicz-Niedbałec. Z analizy materiału badań panelowych wynika, iż bliskie sąsiedztwo stanowi raczej potencjalną niż rzeczywistą płaszczyznę kontaktów młodych ludzi z obu stron Odry. Istniejące kontakty interpersonalne owocują bardziej otwartymi postawami wobec Niemców, nie mają natomiast różnicującego wpływu na takie postawy kontakty z instytucjami w sąsiadujących miastach, zwłaszcza że najczęściej odwiedzane są instytucje handlowe. Autorka stwierdza, że w świadomości dominującej części młodzieży utrwalone jest przeświadczenie, iż zarówno Polacy, jak i Niemcy to ludzie jak wszyscy inni³⁶.

Wyniki tych badań przedstawia również E. Hajduk, analizując źródła i procesy kształtowania się opinii o Niemcach zarówno wśród starszego pokolenia, jak i wśród młodzieży. Autor podkreśla odmienny charakter doświadczeń pokoleniowych. Nowe sfery kontaktów młodzieży polskiej i niemieckiej sprzyjają wytworzeniu w opinii Polaków obrazu Niemców bardziej realistycznego i pozbawionego skrajnych ocen. Autor wskazuje, iż łagodnie wzrasta odsetek odpowiedzi akceptujących pozytywne opinie o Niemcach, a jednocześnie maleje odsetek odpowiedzi aprobujących negatywne oceny sąsiadów zza Odry. Eksponując wyniki badań E. Hajduk podkreśla, iż w zespole uwarunkowań kształtujących obraz Niemców traci na znaczeniu wiedza historyczna, zyskują natomiast indywidualne (własne) doświadczenia badanych³⁷.

Na tle tolerancji wobec różnych grup obcokrajowców analizuje stosunek Polaków do Niemców J. Kostecka. Porównując wyniki badań uzyskane w 1992 i 1993 roku stwierdza, iż zmniejsza się poczucie antypatii wobec Niemców. Przyczyny tego autorka upatruje w normalizacji stosunków polsko-niemieckich, korzyściach, które czerpią respondenci z bliskości granicy i z bezpośrednich kontaktów z Niemcami oraz w coraz korzystniejszym obrazie Niemców i

---

³⁵ E. M a g i e r, *Ośrodki aktywności pozadydaktycznej młodzieży Ślubic*, „Rocznik Lubuski” t. XXI, 1995.

³⁶ E. N a r k i e w i c z - N i e d b a ł e c, *Kontakty uczniów ślubickich z mieszkańcami i instytucjami Frankfurtu nad Odrą*, „Rocznik Lubuski” t. XVIII, 1993; e a d e m, *Wizerunek Niemców i Polaków w oczach uczniów miasta przygranicznego*, „Rocznik Lubuski” t. XXI, 1995.

³⁷ E. H a j d u k, *Opinie uczniów szkół miasta przygranicznego o Niemcach [w:] Psychospołeczne aspekty stosunków polsko-niemieckich: obawy i nadzieje*, red. W. Durka, L. Janiszewski, Szczecin 1996.

Niemiec prezentowanym w mediach. Jednocześnie rośnie liczba badanych, którzy przejawiają postawę obojętną wobec obcokrajowców. Wzrasta też liczba osób przejawiających postawę tolerancyjną i bardzo tolerancyjną. Zdecydowana większość respondentów deklaruje gotowość do włączenia do grupy przyjaciół obcokrajowca, jednak niewielu ma wśród przyjaciół Niemców. J. Kostecka podkreśla niepokojącą tendencję: młodzież w swym najbliższym otoczeniu zauważa raczej negatywne zjawiska związane z pobytem cudzoziemców (szczególnie z państw Europy Wschodniej), natomiast pozytywne i przychylne obcokrajowcom opinie pozostają w sferze deklaracji³⁸.

Przedstawiony wyżej przegląd badań wskazuje na złożoność występujących na pograniczu problemów dotyczących młodzieży, a tym samym potwierdza potrzebę prowadzenia na tym obszarze kompleksowych i reprezentatywnych badań naukowych.

Edyta Mianowska
Emilia Paprzycka

POLNISCHE UNTERSUCHUNGEN ÜBER JUGENDLICHE IM WESTLICHEN GRENZGEBIET NACH 1989

Zusammenfassung

Die neuen gesellschaftlich-ökonomischen Verhältnisse in Polen nach dem Jahre 1989, die Vereinigung Deutschlands und die Öffnung der deutsch-polnischen Grenze erregten großes Interesse an soziologische Aspekte der Erscheinungen, die auf dem Grenzgebiet im Westen Polens stattfanden und -finden. Die Eigenart der Untersuchungen in dem Grenzland (das hier sowohl als geographische Nachbarschaft, als auch als Grenzgebiet der polnischen und deutschen Kulturen verstanden sein sollte) durchgeführt wurden, hat der Forscher Interesse an die Wechselbeziehungen der beiden Länder zu wecken. Viele von den Arbeiten konzentrierten sich auf die Problematik der jungen Generation. Den Gegenstand der Forschung bildeten Fragen nach Erwartungen und Gesinnungen der heutigen Jugend; ihre Kulturaktivitäten und Probleme, sich den neuen sozial-ökonomischen Umständen anzupassen. Der Artikel gibt den Überblick von den Untersuchungen, die nach 1989 in Forschungszentren von Poznań, Opole, Szczecin, und Zielona Góra geführt wurden.

Die Verfasserinnen bieten in ihrem Artikel Ziele, Themen und Ergebnisse der geführten Untersuchungen dar. Die Hauptfragen der hier präsentierten Arbeiten betreffen die Beziehungen der Jugend zu den deutschen Bürgern und deutschem Kulturerbe auf dem Gebiet; beziehen sich auf Probleme der Nationalidentität der Jugendlichen, ihre Berufs- und Bildungsaspirationen, sowie Lebenspläne und -bestrebungen, als auch die von der Jugend anerkannten Werte. Den Analysegegenstand bilden auch Erscheinungen der Sozialpathologie, die für das Grenzland charakteristisch sind: „Klauen“ („juma“), Jugendprostitution u.ä.

---

³⁸ J. K o s t e c k a, *Tolerancja etniczna w postawach młodzieży* [w:] *Orientacje młodzieży w warunkach gospodarki rynkowej*, red. Z. Wołk, Zielona Góra 1995.